

OSMANLIDAN GÜNÜMÜZE KÜRTLERDE EKONOMİK HAYAT

Arş. Gör. Müslüm POLAT*

Arş. Gör. Yavuz TÜRKAN**

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan günümüze kadar Türklerle kardeşçe yaşayan ve aynı coğrafyayı paylaşan Kürtler, bu toprakların ilk sakinleri mi, yoksa sonradan mı buraya yerleştikleri tam olarak bilinmemektedir. Kürtler yaşadıkları coğrafya itibarıyla verimli arazilere sahip olmuşlardır. Yapılan kazılarda bulunan tarım aletlerinden de tarımla uğraştıkları anlaşılmaktadır.

Moğol istilaları zamanında halkın mahsulünü hasat edememesi yüzünden göçebelik daha çok artmış ve hayvansal ürünler ekonomide daha çok öne çıkmıştır. Osmanlı Devleti 16. yüzyılda Kürtleri yerleşik hayata geçirmek istemiş fakat başarılı olamamıştır. 19. yüzyılın sonlarına kadar hayvancılık en önemli ekonomik faaliyetlerin başında gelmiştir ve Kürtlerin yaşadığı bölge; Anadolu, Suriye ve Mezopotamya'nın en önemli et, tereyağı ve peynir deposu olmaya devam etmiştir. 19. yüzyıldan sonra yerleşik hayata geçilmesiyle beraber göçebelik ve hayvancılık azalsa da tamamen bitmemiştir.

Hâlihazırda Kürtler buldukları bölgede yaygın olarak tarımla uğraşmaktadırlar. Kürt bölgesi; Türkiye tahıl üretiminin yaklaşık %15'ini, İran'ın %35'ini, Irak'ın %30'unu karşılamaktadır. Tütün, şekerpancarı ve pamuk son zamanlardaki diğer önemli üretim kalemleridir. Bununla beraber meyvecilik de önemli bir yer tutmaktadır. Aynı zamanda göçebe yada yarı göçebe şeklinde hayvancılıkla uğraşanlara da bölgenin hemen hemen her yöresinde karşılaşmak mümkündür. Kürt bölgesi yer altı kaynakları açısından da oldukça zengindir. Irak petrolünün %70'ini Kerkük ve Hanekin'de, İran'ın zengin yataklarından biri Kirmanşah'da, Suriye petrol yatakları Cezire'de ve Türkiye'nin bütün petrol yatakları Batman ve Adıyaman gibi Kürtlerin yaşadığı bölgelerde bulunmaktadır. Çalışmada; Kürtlerin Osmanlıdan günümüze kadar yaşadıkları coğrafya itibarıyla ekonomik hayatta üstlendikleri roller yer almakta ve ekonomiye katkıları ifade edilmektedir.

* Bingöl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, muslimpolat@gmail.com

** Bingöl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, yturkan@bingol.edu.tr

Economic Life of Kurds From Ottoman To Present

ABSTRACT

The Kurds, who have lived in peace with Turks and shared the same geography from the establishment of the Ottoman Empire Until now, are the first inhabitants of this land, or subsequently settled here is not fully known. The Kurds have had efficient land in terms of geography. From the excavations, it is understood that they have engaged with agriculture.

During Mongol invasions, nomadism increased more because people were unable to harvest crop and animal products were more effective in economy. In the 16th century, the Ottoman Empire wanted Kurds to built the implement but was unsuccessful. Until the end of the 19th century, animal husbandry was their most important economic activities and Kurdish-populated regions; Anatolia, Syria and Mesopotamia continued to be the most important meat, butter and cheese store regions. After the 19th century, with the transition to settled life, nomadism and animal husbandry declined but did not end completely.

Currently, Kurds in the region are extensively indulged with agriculture. Kurdish region meets approximately 15% of grain production in Turkey, 35% of Iran, 30% of Iraq. Tobacco, sugar beet and cotton have recently been the other major production items. However, fruit also plays an important role. At the same time, it is possible to encounter those who work in animal husbandry in the form of nomadic or semi-nomadic in almost every region. The Kurdish region is also very rich in terms of underground resources. 70% of Iraqi oil from Kirkuk and Hanekin, Kirmanşah is one of Iran's rich deposits, there are Syrian oil fields in the Jazeera and all the oil deposits in Turkey are areas inhabited by Kurds, such as Batman and Adiyaman. In this study, the role of Kurds in economic life is investigated in terms of their geography from Ottoman to the present time and their economic value is expressed.

1.GİRİŞ

Kürtlerin Anadolu'nun ilk sakinlerini yoksa sonradan mı buraya yerleşmiş oldukları kesin olarak bilinmemektedir. Kürtlerden, içinde yaşadıkları coğrafya itibarıyla ilk olarak 7.yy'da Araplar bahsetmişlerdir. Bu coğrafyada yapılan kazılarda çıkan tarım aletlerinden ve bölgenin verimli arazilere sahip olmasından Kürtlerin tarımla uğraştıkları anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bölgenin bir kısmının dağlık olmasından dolayı halkın bir kısmı da hayvancılıkla uğraşmışlardır. Yani geçmiş zamanlardan günümüze Kürtlerde halkın bir kısmı hayvancılıkla uğraşırken bir kısmı da tarımla uğraşmışlardır. Tarımla uğraşanlar haliyle yerleşik hayata geçmesine rağmen hayvancılıkla uğraşanlar daha çok göçebe olarak yaşamışlardır. 13.yy'daki Moğol istilaları tarımla uğraşan kesim için çok daha vahim olmuş ve bunun sonucu olarak da göçebelik artmıştır. Çünkü o yıllarda tarımla uğraşanların geliri Selçuklular

zamanına kıyaslandığında yaklaşık onda bir oranına düşmüştür.¹ Moğol istilalarından Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemine kadar Kürtlerde ekonomi oldukça iyi bir vaziyetteydi. Ancak Osmanlı Devleti gerilemeye başlamasıyla birlikte fetih gelirlerinden mahrum kalmış, vergiler arttırılmış ve halk tarımı azaltmıştır. Aynı zamanlara tekabül eden kapitülasyonlar da dışarıdan ucuz malların ithal edilmesine sebep olmuştur. Kürtlerin el sanatlarının bu sanayi ürünü ucuz mallarla rekabet etme imkânı olmadığı için bu tarihten sonra Kürt bölgesinde ekonomi günümüze kadar toparlanamamıştır. Kürtlerde ekonomik yaşam biçimi 19.yy'da değişmeye başlamış, 1858 yılındaki arazi karnamesi ile Kürtler yerleşik hayata geçmiş ve artık hayvancılıktan çok tarımla uğraşmışlardır.

2. KÜRTLERDE EKONOMİK HAYAT

2.1.Göçebelik ve Hayvancılığa Dayalı Ekonomi

Zozan bölgesi olarak bilinen Erzurum, Kars, Muş, Ağrı ve Van bölgesinde kışlar çok karlı ve çok sert geçmektedir. Kışları havalarda -30, -40 dereceyi bulmakta, yazları ise çok serin geçmektedir. Yukarı Mezopotamya olarak bilinen Diyarbakır, Mardin, Gaziantep, Cezire ve Musul da ise yazlar çok sıcak ve kurak geçmektedir. Burada sıcaklık yazları 40-45 dereceyi bulmakta, kışları ise çok ılıman bir hava hakim olmaktadır. Bu iki bölge arasındaki sıcaklık farkı aynı mevsimde yaklaşık 20-30 dereceyi bulmaktadır. Güneyde yazın otlar kurumakta, kışın ise tekrar yeşillenmektedir. Kuzeyde ise kışın her taraf karlarla kaplı iken yazları diz boyu ve taze otlar bolca bulunmaktadır. Kürt bölgesinin sahip olduğu bu iklim ve bitki örtüsünden dolayı geçmişte başlayıp son yüzyıla kadar süren ancak günümüzde nerdeyse tükenmiş sayılabilecek göçebelik, bir kısım Kürt halkının yaşam tarzı olmuştur.²

Göçebe Kürtler kışları kar tutmayan Musul, Cezire gibi yerlerde hayatlarını devam ettirirken, yazın gelmesiyle güney kuraklaştığı için karların erimesiyle taze otların çıktığı kuzeye doğru hareket etmektedirler. Bu sınır gittikçe yükselmekte ve kuzeydeki yüksek ova ve dağlara ulaşmaktadır. Sonrasında kuzeyde soğuklar erken başladığı için göçebeler, aynı kuşağı takip ederek sonbahar yağmurlarıyla tekrar yeşillenmeye başlayan güneye doğru inmektedirler.³

Ortaçağdan sonra Kürtler yavaş yavaş göçebe hayattan yarı göçebe hayata geçmeye başlamışlardır. Artık kışları, alçak vadiler ve nehir kenarlarındaki köylerde

¹ Kemal BURKAY, *Geçmişten Bugüne Kürtler ve Kürdistan*, Deng Yayınları, İstanbul, Ağustos 1992, s.165

² Kemal BURKAY, s.18

³ Kemal BURKAY, s.18

geçirip, ilkbaharda yüksek yaylalara çıkıp hayvanlarını otlatan ve sonbaharda kışlaklarına dönen yarı göçebelere, bölgenin her tarafında daha sıklıkla rastlanmıştır.⁴

İklim şartları ve göçebelik cihetiyle bakıldığında Kürt bölgesi tam bir hayvancılık bölgesi olmuştur. Koyun, keçi, inek ve yaban sığırlarından süt, yağ, peynir gibi süt ürünleri ile et, deri, yün, bağırsak gibi ürünler elde edilmekteydi. Deri ve yün; elbise, ayakkabı gibi ürünlerin yapımında kullanılarak ekonomiye büyük bir katkı sağlamıştır.⁵ Aynı zamanda doğrudan canlı hayvan satımı yada hayvanlardan elde edilen ürünlerin satımından da ekonomiye ciddi bir katkı sağlanmıştır. Büyük sürüler İstanbul, Şam, Halep ve Bağdat gibi büyük şehirlere götürülmekte ve orada satılmaktaydı. 19.yy'da Anadolu, Suriye ve Mezopotamya'nın et ihtiyacının çoğunu Kürt bölgesi karşılamakta⁶, bir bakıma Kürt bölgesi bu yerler için hayvansal ürünlerin deposu gibi faaliyet göstermekteydi.

19.yy'ın sonlarına doğru göçebe Kürtler yerleşik hayata geçmeye başlamasıyla hayvan ve hayvansal ürünlerde azalmaya başlamıştır. Bununla beraber 20.yy'la gelindiğinde Kürtlerde hayvancılık hala önemli bir yer tutmuştur. 1957 yılında Türkiye'de yetiştirilen hayvanların dörtte biri olan 7.662.332 koyun, 4. 176.016 keçi ve ineklerin altıda biri olan 2.240.825 inek Türkiye'deki Kürt bölgesinde bulunmaktaydı. Irak'taki koyunların üçte ikisi olan 1.674.912 koyun, 2.234.238 keçi (üçte iki), 226.858 inek (üçte bir), 4.287 sığır (onda bir) Irak'taki Kürt bölgesinde yetiştirilmiştir. İran'daki hayvan üretiminin yarısını yapan göçebelere dışında her hanede dört ile sekiz arasında koyun ya da keçi beslenmekteydi.⁷

Günümüzde bölgede göçebelere pek rastlanmasa da yarı göçebelere neredeyse bölgenin her yerinde rastlamak mümkündür. Bölgede hayvancılık hala çok canlıdır ve civar yerlerin et, tereyağı ve peynir deposu olmaya devam etmektedir. Kars kaşar peyniri, Urfa topak peyniri, Dersim tulum peyniri ve Van otlı peyniri dünyada eşi az bulunur lezzetlerdendir.

2.2.Yerleşik Hayat ve Tarıma Dayalı Ekonomi

Kürtler sadece hayvancılıkla uğraşan bir göçebe topluluk değildir. Halkın bir kısmı da köy ve şehirlere yerleşerek tarım ve el sanatlarıyla uğraşmışlardır. Kürtlerin yaşadıkları bölge, tarımın ilk yapılmaya başlandığı *"Bereketli Hilal" denen bölgenin büyük bir kısmını da içine almaktadır. Ayrıca yapılan kazılarda bulunan

⁴ Celile CELİL, *Şeyh Ubeydullah Nehri Kürt Ayaklanması*, Peri Yayınları, Baskı No:3, İstanbul, Mart 1998, s.17

⁵ V.MİNORSKY, TH. BOİS ve D.N. MAC KENZİE, *Kürtler ve Kürdistan*, Doz Yayınları, İstanbul, Ekim 1996, s.27

⁶ David McDOWALL, *Modern Kürt Tarihi*, Doruk Yayıncılık, Ankara, 2004, s.28

⁷ V.MİNORSKY, TH. BOİS ve D.N. MAC KENZİE, s.27

* Bereketli Hilal (theFertile Crescent): Mezopotamya'yı, batıya doğru Antep yöresi ve Amik Ovası'nı, Çukurova'yı kapsayan hilal biçimindeki verimli topraklara denmektedir.

tarımsal aletler ve yerleşik hayata dair kanıtlar kürlerin eskiden beri hayvancılığın yanı sıra tarımla da uğraştıklarını göstermektedir.⁸

Bu konuda Bazil Nikitin, "Kürtler" adlı eserinde şöyle ifade etmektedir:⁹

"Ancak Kürdü yalnız çoban ve yarı-göçebe, ya da göçebe olarak görmek doğru olmaz. Yerleşik Kürtlerin çok başarıyla ekicilik yaptıkları, örneğin İran Kürdistanı gibi birçok bölgesi vardır. Ama Orta Kürdistan'ın ücra köşelerinde (Hakkari-Oramar) bile, son derece özenle ekim yapıldığına, her karış toprağın taraça taraça dizilmiş tarlalar halinde, çok iyi planlanmış ve bakımlı sulama sistemiyle ustaca işlendiğine rastladığımız oldu. Hatta yer yer su getirme çalışmalarının çok eski devirlere kadar çıktığına inanılabilir."

Kürtlerin ekonomik hayatlarıyla ilgili Tavernier de şöyle söylemektedir:¹⁰

"Ülke, Dicle'yi geçince Tebriz'e kadar hemen hemen eşit şekilde dağ ve ovardır. Dağlar mazı dolu meşelerle kaplıdır, bazılarında da meşe palamudu boldur. Ovalar tütün ekilidir. Ülkenin göze çarpan ürünleri mazı ile tütündür. Boya için gerekli mazı diğer ülkelerde ne Kürdistan'da-ki kadar bol, ne de iyi ve ağırdır. Bir yarım kilosu diğer yerlerde yetişenlerin üç misli daha fazla tutar."

Kürt bölgesindeki tarım ile ilgili 18. yüzyılda Ortadoğu'yu gezen Fransız bilim adamı ve araştırmacısı C. François Volney de, "Suriye ve Mısır'a Yolculuk" adlı eserinde şöyle yazmıştır: "Modern coğrafya'da bu ülke Kürdistan olarak tanınır. Ülke tahıl, keten, susam, pirinç, muhteşem otlakları, mazı ve ipek yönünden çok zengindir."¹¹

Bahsi geçen gezgin ve araştırmacıların ifadelerinden de anlaşılıyor ki: Kürtler eskiden beri tarımla uğraşmışlardır. Tarımı ilk yapılan mamullerin başında ise buğday ve arpa gelmektedir. Mısır ve mercimek gibi tahıllar, baklagiller, susam, kenevir gibi endüstri ürünleri de önemli oranda yetiştirilmektedir. Daha sonraları pirinç de önemli bir yer tutmaya başlamıştır.¹² Kürt bölgesi Türkiye tahıl üretiminin yaklaşık %15'ini, İran'ın %35'ini, Irak'ın ise %30'unu karşılamaktadır.¹³ Irak'taki Kürt bölgesi, Irak'ta üretilen mısırın %50'sini ve arpanın %15'ini üretmektedir.¹⁴ Kürt bölgesinde üretilen pirinç ise Irak pirincinin üçte birini karşılamaktadır.¹⁵

Pamuk, tütün ve şeker pancarı da son zamanlarda ekonomide daha belirleyici rol almaya başlamıştır. Kürt bölgesinde yetiştirilen tütünün kalitesinin oldukça iyi olduğu

⁸ Kemal BURKAY, s.36

⁹ Basil NİKİTİNE, *Kürtler*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2008, s.282

¹⁰ Jean-Baptiste TAVERNIER, *Tavernier Seyahatnamesi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, Haziran 2006, s.78

¹¹ ...

ifade edilmektedir. Pipo ve nargile için orta doğunun her yerinden talep edilmektedir. Türkiye’de, Güney doğudaki GAP projesiyle başta Harran ovası olmak üzere güney doğuda önemli ölçüde pamuk yetiştirilmesi planlanmaktadır. Geçen yüzyılın ortasından günümüze şeker pancarı ekimi ciddi manada artmıştır ve bu şeker pancarını işlemek üzere bu bölgede irili ufaklı birçok şeker fabrikası faaliyet göstermektedir.¹⁶

Kürt bölgesinde çeşitli sebze ve meyveler yetiştirilmiştir. Bölgenin birçok yerinde yetiştirilebilen karpuz Diyarbakır yöresinde 30-40 kiloyu bulmaktadır. Yine kavun ve çeşitli sebzeler de yaygın bir şekilde yetiştirilmektedir.¹⁷ Bu sebzelerden başlıcalarını salatalık, kırmızıbiber, domates ve Kürtler için özel lezzeti olan soğan oluşturmaktadır.¹⁸ Kürt bölgesinin batı kısmında Akdeniz’e yakın yerlerinde zeytin yetiştirilmekte ve bu zeytinden zeytinyağı da elde edilmektedir.¹⁹

Bölgenin birçok yerinde üzüm de dâhil çeşitli ve lezzetli meyveler yetiştirilmektedir. Elazığ’ın dudu, Tunceli’nin armudu ve cevizi, Malatya’nın kayısı ve şeftalisi, Antep ve Urfa’nın fıstığı, Urfa, Siirt ve Bitlis’in ayvası ve narı, Bitlis’in cevizi, Sincar’ın inciri, Irak Kürt bölgesinin turunçgilleri (diğer meyvelerle beraber) bilinen meşhur meyvelerdendir. İran’da da Neqede, Şmo, Ur-roiye, Serdeşt yörelerinde meyvecilik ve bağcılık oldukça gelişmiştir.²⁰

Meyvecilik giderek daha da önemli bir ekonomik kalem haline gelmektedir. Örneğin 1986’daki İran devlet istatistiklerine göre; 1981 yılında İran Kürt bölgesinde yaklaşık 221 milyon dolar değerinde tarımsal mahsulün 89 milyon dolarlık kısmını yaş ve kuru meyveler oluşturmaktadır.²¹

2.3.Doğal Kaynaklar

Kürtlerin yaşadığı bölge yüzölçümü ve nüfusla oranlandığında, doğal kaynakları itibariyle dünyanın en zengin yerlerinden birisidir. Bu kaynakların en başında da petrol ve akarsular gelmektedir.²² Kürt bölgesi yaklaşık 45 milyar varillik petrolüyle Amerika Birleşik Devletleri’nden daha fazla petrol yatağına sahiptir. Bu rezervler uzak Güneydoğu Kürt Bölgesinden Adıyaman’a kadar uzanır.²³

Güneydeki devasa petrol yatakları keşfedilmeden önce Irak petrolünün %70’i Kürtlerin yaşadığı bölgede Kerkük ve Hanekin’den çıkarılmaktaydı.²⁴ Hatta daha eskilere gidildiği zaman neredeyse tamamı Kürtlerin yaşadığı bölgede çıkarılmak-

¹⁶ R İzady MEHRDAD, *Bir El Kitabı KÜRTLER*, Doz Yayınları, İstanbul, Ağustos 2004, s.400

¹⁷ Kemal BURKAY, s.33

¹⁸ V.MİNORSKY, TH. BOİS ve D.N. MAC KENZİE, s.25

¹⁹ R İzady MEHRDAD, s.401

²⁰ Kemal BURKAY, s.33-34

²¹ R İzady MEHRDAD, s.400

neydi. Şuanda ise Irak petrol rezervlerinin %40'ı Kürt bölgesinde bulunmaktadır. Kesinleşen rakamlara göre Irak'taki 90 milyar varillik petrol rezervinden 36 milyar varilli Kürtlerin bulunduğu petrol yataklarından elde edilmiştir.²⁵

İran'ın zengin petrol yataklarından birisi Kürt bölgesinde Kirmanşah'tadır.²⁶ Bu petrol yatağı yüz yılı aşkın bir süredir kullanıldığı için artık tükenme noktasına gelmiştir. Bu yöreye yakın Tenga Bicar'daki doğalgaz yatağı ise henüz kullanıma açılmamıştır.²⁷

Suriye petrol yatakları da kuzeyde yine bir Kürtlerin yaşadığı bölge olan Cezire civarındadır. Her ne kadar Türkiye'nin ihtiyacını karşılayamasa da Türkiye'deki sınırlı petrol yataklarının tamamı Kürtlerin yaşadığı Batman, Diyarbakır ve Adıyaman'dan çıkarılmaktadır.²⁸

Kürtlerin yaşadığı bölge petrol haricinde diğer madenler açısından da oldukça zengindir. Agros ve Toros dağları antikçağda başta demir olmak üzere krom, bakır ve daha pek çok madenin kaynağı olarak kabul edilmekteydi. Diyarbakır'ın yakınlarındaki Çayönü'nde 1970 yılında dünya bakırının %2'si ve dünya kromunun %8'i üretilmiştir.²⁹ Türkiye'de Kürtlerin yaşadıkları Adıyaman-Malatya bölgesi demir cevheri yönünden oldukça zengindir ve yaklaşık otuz yıldır Ortadoğu standartlarına göre yüksek oranda üretim yapılmaktadır. Yine Erbil'in güneybatısındaki Şargat'ta kısa bir zaman önce Irak hükümeti tarafından üretime açılan kükürt yatağı dünyanın en büyük kaya kükürt yatağıdır. Daha önceleri de Irak ve İran'daki Kürt bölgelerinde zaten kükürt üretilmekteydi.³⁰ Keban'da yüzyıllardır işleyen gümüş ve kurşun yatakları mevcuttur. Ayrıca bölge kömür yönünden de oldukça zengindir. Örneğin Elbistan civarındaki linyit yatakları Türkiye'nin en büyük linyit yataklarıdır ve 3,2 milyar ton rezerve sahiptir.³¹

Susuzluktan kavrulan bir bölgede Kürtlerin yaşadığı bölge sulama ve elektrik için hayati önem taşıyan akarsular açısından da oldukça zengindir. Dicle, Fırat, Habur, Tartar, Ceyhan, Aras, Kura, Safırdud ve Karka gibi nehirler bu bölgede doğmakta ve bu nehirler üzerinde elektrik ve sulama amaçlı birçok baraj yer almaktadır. Bu barajların nerede, hangi nehir üzerinde yer aldıkları aşağıda tablo yardımıyla sunulmaktadır.

²⁵ R İzady MEHRDAD, s.390

²⁶ Kemal BURKAY, s.31

²⁷ R İzady MEHRDAD, s.388

Tablo 1: Anadolu'da Kürtlerin Yaşadığı Bölgelerde Yapımı Kısa Süre Önce Tamamlanan veya Devam Eden Önemli Barajlar: GAP Projesi

Baraj	Nehir	İl	Kapasite (Milyar m ³)	Elektrik (Megavat)	Sulama (Dönüm)
Atatürk	Fırat	Urfa	2 535	2400	2 175 000
Batman	Batman	Diyarbakır	—	185	46 000
Birecik	Fırat	Urfa		672	0
Cizre	Dicle	Siirt		240	121 000
Dicle	Dicle	Diyarbakır	„	110	0
Dumluca	Buğur	Mardin	12	0	6000
Göksu	Göksu	Diyarbakır	56	0	9 000
Hacıhıdır	Hacıhıdır	Urfa	42	0	8 500
İhsu	Dicle	Siirt		1 200	0
Karakaya	Fırat	Elazığ	„	1 800	0
Karalkızı	Dicle	Diyarbakır	—	90	138 000
Karkamış	Fırat	Urfa	—	180	0
Keban	Murat	Elazığ		1 700	0
Kıralkızı	Dicle	Diyarbakır	449	90	mevcut değil
Kuzgun	Serçeme	Erzurum	83	20	130 000
Memzelet	Ceyhan	K. Maraş	256	120	116 000
Özlüce	Perisuyu	Elazığ	228	160	0
Patnos	Gevi	Ağrı	82	0	12 500
Polat	Polat	Malatya	63	0	7 000
Silvan	Sarım Çayı	Diyarbakır	—	150	257 000

Rakamlar en yakın ondalık sayı esas alınarak yuvarlak verilmiştir.

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti, Türkiye İstatistik Yıllığı ve Güneydoğu Anadolu Projesi Mastır plânı.

3.Sonuç

Hâlihazırda Kürtler daha çok tarım toplumdur. Bununla beraber hayvancılık da Kürtlerin ekonomisinde ciddi anlamda yer tutmaktadır. Fakat Kürtlerin yaşadıkları bölge her ne kadar tarıma elverişli, hayvancılığa elverişli, doğal kaynaklar açısından zengin de olsa; Kürtlerin ekonomik olarak çok iyi durumda olduklarını söyleyemeyiz. Çünkü sanayinin çok ilerlediği günümüzde ilkel yöntemlerle yapılan tarım ve hayvancılık ekonominin ilerlemesine çok bir katkı sağlamamaktadır. Doğal kaynakların işlenmesi için de sanayileşmenin gerektiği düşünülürse Kürt bölgesindeki doğal kaynaklardan da yeterince istifade edilmediği görülecektir. Irak'ın savaştan henüz çıkması, Suriye'nin iç savaşta olması, Türkiye'deki Kürtlerin yaşadığı bölgede PKK terörünün olması da buralarda sanayileşmenin önündeki ciddi engeller olarak görünmektedir. Çünkü sanayileşmek yatırım işidir ve yatırımların yapılabilmesinin en

KAYNAKÇA

- BURKAY**, Kemal, *Geçmişten Bugüne Kürtler ve Kürdistan*, Deng Yayınları, İstanbul, Ağustos 1992.
- CELİL**, Celile, *Şeyh Ubeydullah Nehri Kürt Ayaklanması*, Peri Yayınları, Baskı No:3, İstanbul, Mart 1998.
- MCDOWALL**, David, *Modern Kürt Tarihi*, Doruk Yayımcılık, Ankara, 2004.
- MEHRDAD**, R İzady, *Bir El Kitabı KÜRTLER*, Doz Yayınları, İstanbul, Ağustos 2004.
- MİNORSKY**, V., TH. BOİS ve D.N. MAC KENZİE, *Kürtler ve Kürdistan*, Doz Yayınları, İstanbul, Ekim 1996.
- NİKİTİNE**, Basil, *Kürtler*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2008.
- TAVERNIER**, Jean-Baptiste, *Tavernier Seyahatnamesi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, Haziran 2006.